

Monitorowanie losów absolwentów. Zarys metodologii i metodyki badania w Uniwersytecie Ekonomicznym w Poznaniu

Sylwester Białowąs

Katedra Badań Rynku i Usług,
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

Dominik Buttler

Katedra Pracy i Polityki Społecznej,
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

Tomasz Klimanek

Katedra Statystyki,
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

Krzysztof Szwarc

Katedra Statystyki i Demografii,
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

W artykule przedstawiono przegląd polskich i zagranicznych doświadczeń z badań losów absolwentów. Zaprezentowano również charakterystykę okresu przejściowego między edukacją a pracą, w którym znajdują się absolwenci wkraczający na rynek pracy. Zdaniem autorów, specyfika aktywności ekonomicznej w tym okresie powinna zostać uwzględniona przy projektowaniu systemów monitorowania losów absolwentów. Na tym tle zaprezentowano zarys metodyki i metodologii monitorowania losów absolwentów w Uniwersytecie Ekonomicznym w Poznaniu.

Słowa kluczowe: szkolnictwo wyższe, badanie losów absolwentów.

Wprowadzenie

Celem artykułu jest przedstawienie zarysu metodyki i metodologii badania losów absolwentów, ze szczególnym uwzględnieniem badań prowadzonych w tym zakresie w Uniwersytecie Ekonomicznym w Poznaniu. Prezentacja ta jest przeprowadzona w ramach obszaru badawczego, którego przedmiotem jest okres przejściowy między edukacją a pracą (*school-to-work transition*). Okres ten rozpoczyna się w momencie ukończenia obowiązkowego kształcenia, a kończy z chwilą rozpoczęcia stabilnej pracy w pełnym wymiarze czasu¹. Aktywność zawodowa osób znajdujących się w fazie przejściowej ma co najmniej kilka cech wspólnych, do których należy zaliczyć:

- wysoki poziom poziomej (zmiana miejsca pracy na równorzędnym stanowisku) i pionowej (awans zawodowy) mobilności zawodowej,
- wysoki poziom mobilności pomiędzy różnymi kategoriami aktywności ekonomicznej, w szczególności pomiędzy zatrudnieniem, bezrobociem, edukacją i biernością zawodową,
- dużą wrażliwość zatrudnienia na zmiany warunków makroekonomicznych.

Należy zaznaczyć, że definicja okresu przejściowego między edukacją a pracą jest bardzo pojemna i obejmuje od kilku do kilkunastu typowych modeli wejścia absolwentów na rynek pracy. W okresie przejściowym znajduje się bowiem zarówno osoba, która rozpoczyna karierę zawodową po ukończeniu zasadniczej szkoły zawodowej, jak absolwent szkoły wyższej. Oprócz poziomu wykształcenia na specyfikę modelu wejścia na rynek pracy wpływają również inne czynniki, jak choćby treść kształcenia szkolnego, sposób przekazywania wiedzy (teoretyczny czy w formie praktyk), zakres i intensywność współpracy między szkołami a przedsiębiorstwami, regulacje rynku pracy (zwłaszcza poziom ochrony zatrudnienia), aktywność instytucji wspierających wejście absolwentów na rynek pracy. Różnorodne formy, jakie przybiera okres przejściowy między edukacją a pracą można uporządkować. W najprostszej ujęciu (obejmującym przypadki państw rozwiniętych) wyodrębnia się 3 modele wejścia absolwentów na rynek pracy². Pierwszy z nich, typowy dla krajów niemieckoję-

¹ Por. P. Ryan, *The School-to-Work Transition: A Cross-National Perspective*, "Journal of Economic Literature" 2001, vol. 39, s. 35.

² Por. S. Scherer, *Patterns of Labour Market Entry – Long Wait or Career Instability? An Empirical Comparison of Italy, Great Britain and West Germany*, "European Sociological Review" 2005, vol. 21, nr 5, s. 427–440, por. M. Wolbers, *Patterns of Labour Market Entry: A Comparative Perspective on School-to-Work Transitions in 11 European Countries*, "Acta Sociologica" 2007, vol. 50, nr 3, s. 189–210.

zycznych, cechuje się dużą popularnością kształcenia zawodowego. Co więcej, kształcenie zawodowe odbywa się często w formie dualnej (dual apprenticeship system), w której wiedza przekazywana jest częściowo w szkole, a częściowo w postaci praktyk w firmach³. Układ ten jest typowy dla edukacji na poziomie średnim, jednak jego elementy obecne są również na poziomie kształcenia wyższego. W zawodowych szkołach wyższych (Fachhochschulen) kształcenie odbywa się przy stosunkowo dużym udziale firm prywatnych, w większym stopniu podporządkowane jest zagadnieniom praktycznym, a w mniejszym teoretycznym czy badawczym. Ze względu na specyficzny profil kształcenia oraz bezpośredni i intensywny kontakt z pracodawcami jeszcze w okresie szkolnym, pozycja absolwentów na rynku pracy jest w krajach niemieckojęzycznych stosunkowo dobra pomimo wysokiego poziomu ochrony zatrudnienia, zniechęcającego pracodawców do zatrudniania osób z niewielkim doświadczeniem zawodowym.

Drugi model reprezentowany jest przede wszystkim przez kraje anglosaskie. Kształcenie na poziomie średnim i wyższym ma tam, w stosunku do krajów niemieckojęzycznych, bardziej generalny charakter i w mniejszym stopniu nastawione jest na kształcenie konkretnych kompetencji zawodowych. Absolwenci nabywają je przede wszystkim na rynku pracy, poprzez doświadczenie zawodowe. Mimo wejścia na rynek pracy bez specjalistycznego przygotowania, absolwenci relatywnie szybko znajdują zatrudnienie. W krajach anglosaskich poziom ochrony zatrudnienia jest relatywnie niski. Przedsiębiorcy nie obawiają się więc zatrudniać osób z niewielkim doświadczeniem zawodowym mając świadomość, że ich ewentualnie zwolnienie będzie stosunkowo łatwe.

Trzeci model charakterystyczny jest dla krajów Europy Południowej, gdzie kształcenie ma głównie charakter ogólny, a edukacja zawodowa (zarówno na poziomie średnim jak i wyższym) odgrywa marginalną rolę. Absolwenci opuszczają system edukacji bez konkretnych kompetencji zawodowych. W dodatku ich pozycję na rynku pracy pogarsza wysoki poziom ochrony zatrudnienia zniechęcający pracodawców do zatrudniania osób bez doświadczenia zawodowego.

Umiejscowienie Polski w tym układzie nie jest oczywiste. Wprawdzie Richard Breen⁴, biorąc pod uwagę kryteria poziomu ochrony zatrudnienia oraz udziału osób kształcących się zawodowo, klasyfikuje Polskę w jednej grupie z Niemcami, Austrią, Szwajcarią i Holandią. Jednak z kilku powodów

³ Por. J. Schupp, C. Buechtemann, D. Soloff, *Roads to Work: School-to-Work Transition Patterns in Germany and the United States*, "Industrial Relations Journal" 1993, vol. 24, nr 2, s. 97–111.

⁴ Por. R. Breen, *Explaining Cross-national Variation in Youth Unemployment: Market and Institutional Factors*, "European Sociological Review" 2005, vol. 21, nr 2, s. 125–134.

jest to dyskusyjne. Po pierwsze, w Polsce udział osób uczących się w szkołach zawodowych jest wprawdzie wysoki (w 2008 roku 46 proc. wszystkich uczniów na poziomie średnim) jednak nauka odbywa się przede wszystkim w szkołach (tylko 5 proc. kształci się w systemie stażowym⁵). Po drugie, szkolnictwo zawodowe na poziomie wyższym nie jest w Polsce rozwinięte. Potencjał wyższych szkół zawodowych nie jest odpowiednio wykorzystywany⁶, a inne jednostki zawodowej edukacji wyższej, których przykładem są kolegia nauczycielskie, nauczycielskie kolegia języków obcych czy kolegia pracowników służb społecznych, mają marginalne znaczenie w systemie kształcenia. Obecnie w Polsce studia w szkołach wyższych kończy około 50 proc. roczników (przy czym większość studentów kontynuuje studia na II stopniu), a kształcenie w jednostkach zawodowej edukacji wyższej mniej niż 1 proc. Dla porównania w Niemczech wskaźniki te przyjmują wartości odpowiednio 28 proc. i 13 proc., a w Austrii – 29 proc. i 10 proc.⁷. Po trzecie, sytuacja osób młodych na rynku pracy jest w Polsce znacznie trudniejsza niż w krajach niemieckojęzycznych. W 2011 roku stopa bezrobocia osób w przedziale wiekowym 15–24 oscylowała w Austrii, Niemczech czy Szwajcarii wokół wartości 8 proc., w Polsce natomiast przekraczała 25 proc.⁸. W pewnym stopniu na tę sytuację odpowiada w Polsce stosunkowo wysoki poziom ochrony zatrudnienia⁹.

Mamy więc w Polsce do czynienia z sytuacją szczególną. Spośród wielu trajektorii wejścia absolwentów na rynek pracy, wyraźnie zaczyna dominować jeden model. Polega on na wyborze ogólnej ścieżki kształcenia i kontynuowaniu nauki aż do poziomu II stopnia edukacji wyższej (po którym zdobywa się tytuł zawodowy magistra). Tak długi okres kształcenia, który, w większości przypadków, nie prowadzi jednak do nabycia konkretnych kompetencji zawodowych, wymaga wypracowania strategii zwiększającej konkurencyjność na „trudnym” rynku pracy. W przypadku studentów strategia ta polega po pierwsze, na podejmowaniu nauki na kilku kierunkach jednocześnie, po drugie – na poszukiwa-

⁵ por. *Education at a Glance 2010. OECD indicators*, <http://browse.oecdbookshop.org/oecd/pdfs/free/9610071e.pdf>, dostęp 20.09.2012.

⁶ W opinii wielu badaczy, państwowe wyższe szkoły zawodowe, zamiast specjalizować się w kształceniu praktycznych kompetencji, zwłaszcza na potrzeby lokalnego i regionalnego rynku pracy, stały się niedoskonałymi kopiami „tradycyjnych” uczelni wyższych.

⁷ por. *Education at a Glance 2010. OECD indicators*, s.68, <http://browse.oecdbookshop.org/oecd/pdfs/free/9610071e.pdf>, dostęp 20.09.2012.

⁸ Por. OECD iLibrary, http://www.oecd-ilibrary.org/employment/youth-unemployment-rate_20752342-table2, dostęp 20.09.2012.

⁹ Biorąc pod uwagę wartość stosowanego przez OECD syntetycznego wskaźnika ochrony zatrudnienia, w Polsce w 2010 roku poziom ochrony zatrudnienia był wyższy niż średnia dla krajów OECD, por. OECD iLibrary, http://stats.oecd.org/BrandedView.aspx?oecd_bv_id=lfs-data-en&doi=data-00317-en, dostęp 20.09.2012.

niu i podejmowaniu pracy jeszcze w okresie studiów (również stacjonarnych). Oczywiście, działania te podejmowane były przez studentów już wcześniej, jednak obecnie interesującym fenomenem jest skala tych zjawisk. Na przykład, pilotażowe badania losów absolwentów w Uniwersytecie Ekonomicznym w Poznaniu w roku akademickim 2011/2012 wykazały, że na studiach stacjonarnych pracę stałą (która nie miała charakteru sezonowego lub dorywczego) podejmowało ponad 40 proc. słuchaczy studiów II stopnia oraz ponad 22 proc. słuchaczy studiów I stopnia.

Zarysowana powyżej charakterystyka aktywności ekonomicznej osób w okresie przejściowym między edukacją a pracą prowadzi do sformułowania przynajmniej trzech uwag, które powinny być uwzględnione w procesie projektowania badania losów absolwentów.

Po pierwsze, ze względu na dużą mobilność zawodową w okresie przejściowym, badanie powinno mieć charakter panelowy¹⁰ i nie ograniczać się tylko do aktualnej sytuacji społeczno-ekonomicznej absolwentów. Pytania powinny mieć również charakter retrospektywny (np. aktywność zawodowa w okresie ostatnich 12 miesięcy). Pozwala to na lepsze uchwycenie wysokiej dynamiki badanych zjawisk. Po drugie, ze względu na fakt, że studenci często podejmują pracę przed ukończeniem kształcenia, badanie losów absolwentów powinno obejmować osoby jeszcze studiujące lub przynajmniej odnosić się również do aktywności zawodowej na studiach. Po trzecie, badania powinny być starannie datowane, aby na etapie analizy wyników móc uwzględnić wpływ panujących w okresie wejścia na rynek pracy warunków makroekonomicznych.

Badanie losów absolwentów – doświadczenia krajów rozwiniętych

Projektując badanie losów absolwentów warto sprawdzić, jakie rozwiązania przyjęto w innych krajach oraz jak te rozwiązania się sprawdzają. Do zestawienia przyjęto systemy badań absolwentów z Austrii, Finlandii, Francji, Niemiec, Włoch i Wielkiej Brytanii¹¹. W Niemczech badanie losów absolwen-

¹⁰ Inaczej badania longitudinalne, podłużne, w których te same osoby bada się wielokrotnie w różnych momentach w czasie.

¹¹ Opis rozwiązań zagranicznych przygotowano na podstawie ekspertyzy „*Monitorowanie losów zawodowych absolwentów szkół wyższych – rozwiązania stosowane w wybranych krajach europejskich*”, Ekspertyza współfinansowana ze środków UE w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego, http://www.nauka.gov.pl/fileadmin/user_upload/Finansowanie/fundusze_europejskie/PO_KL/KRK/Expertyzy/20110222_EKSPERTYZA_Sedlak__Sedlak.pdf, dostęp 28.09.2012.

tów na poziomie krajowym przeprowadzano od roku 1989, choć instytucja odpowiedzialna (HIS) mniejsze badania na ten temat prowadziła już od lat siedemdziesiątych. Przełomowe dla Niemiec były lata 2008 i 2009, kiedy to do badania losów przystąpiła większość uczelni. W roku 2010 badaniami objętych było już 80% absolwentów uczelni.

Badania finansowane są przez Federalne Ministerstwo Edukacji i Badań Naukowych. Podstawowym celem jest określenie sytuacji zawodowej absolwentów oraz ocena przydatności nabytych w trakcie studiów kompetencji do wykonywania pracy zawodowej. W każdym badaniu realizowane są także różne (zmiennie) moduły dodatkowe np. przebieg studiów i ich ocena, dalsze kształcenie, wejście na rynek pracy. Badanie przeprowadzone jest raz na cztery lata i obejmuje absolwentów, którzy ukończyli kształcenie rok wcześniej, pięć lat wcześniej i dziesięć lat wcześniej. Reprezentatywna próba dobierana jest z uwzględnieniem: kierunku ukończonych studiów, rodzaju ukończonych studiów i typu ukończonej szkoły wyższej. Badanie przeprowadzane jest metodą ankiety pocztowej. Respondenci wypełniają drukowany kwestionariusz wysłany przez biuro ich macierzystej uczelni. Monit wysyłany jest po miesiącu. Zwrotność w 2005 roku wyniosła 30%. Wyniki badań pozwalają uczelniom modyfikować programy nauczania tak, aby były one jak najlepiej dopasowane do wymogów rynku pracy.

W Niemczech od roku 2009 prowadzone są także badania finansowane przez uczelnie uczestniczące¹². Wykonawcą badań jest instytut INCHER przy uniwersytecie w Kassel. Badanie panelowe zakłada dwukrotne wypełnienie ankiety, pierwszy raz 18 miesięcy po ukończeniu studiów, drugi raz – po około 5 latach. W przypadku INCHER kwestionariusz ma postać drukowaną lub online. Serwer do badania online znajduje się na uniwersytecie w Kassel, kwestionariusze papierowe rozsyłane są przez uczestniczące uczelnie. Badanie dotyczy sytuacji zawodowej absolwentów. Wyniki przedstawiane są w formie raportów dla poszczególnych uczelni. Wykorzystywane są one przez uczelnie do porównania jakości kształcenia poszczególnych, często wyniki wykorzystywane są także do promowania oferty dydaktycznej. Badania INCHER osiągają zwrotność 50%.

Krajem, który ma największe doświadczenie w badaniu losów absolwentów jest Wielka Brytania. Wynika to m.in. z obowiązku nałożonego na szkoły wyższe (pod karą grzywny) przebadania co najmniej 80% absolwentów. Badaniami zajmują się dwie firmy prywatne, HESA i HFR¹³. HESA badanie losów absol-

¹² Do roku 2011 uczestniczyło w nich 60 uczelni, głównie uniwersytetów.

¹³ HESA powstała w wyniku umowy rządu z uczelniami i instytucjami sponsorującymi uczelnie, HFR to niezależna instytucja badawcza.

wentów rozpoczęła w 1994 roku. Zebrane informacje służą do określenia losów absolwentów oraz przy okazji do badania innych tematów, np. dyskryminacji rasowej, religijnej. Badanie finansowane jest przez uczelnie, dodatkowo płatne są dodatkowe pytania zawarte w pytaniu, odpłatnie można także dołączyć do ankiet materiały promocyjne uczelni (np. dotyczących studiów podyplomowych). W ramach uczelni badania prowadzą na ogół pracownicy biur karier, a do wywiadów telefonicznych zatrudniani są studenci. Warto odnotować jeden ze sposobów wpływania na stopę zwrotu. Do absolwentów są wysyłane kartki pocztowe przypominające o badaniach, zakłada się bowiem, że osoby trzecie mogą motywować absolwentów do udziału¹⁴. HFR prowadzi dwa badania, pierwsze wśród studentów na krótko przed ukończeniem przez nich nauki (od 1995 roku), drugie – wśród najważniejszych pracodawców w kraju (od 2002 roku). W badaniu bierze udział około 30 uczelni. Zleceniodawcą są brytyjskie firmy, które dzięki wynikom sprawniej rekrutują pracowników. Wyniki badań obecne są również w wielu mediach brytyjskich.

We Włoszech badaniem losów absolwentów zajmuje się konsorcjum uniwersytetów Alma Laurea wspierane przez Ministerstwo Edukacji, Szkolnictwa Wyższego i Badań Naukowych. Koszt badania dzielony jest między uniwersytety, przedsiębiorców oraz Ministerstwo. System badań wyróżnia się tym, że gromadzone są w nim życiorysy zawodowe absolwentów, które wykorzystywane są w procesie rekrutacji. Potencjalna korzyść dla absolwentów przekłada się na chęć uczestnictwa – w badaniu uczestniczy około 80% Włochów kończących studia wyższe z ponad 60 różnych uczelni.

W badaniu zakłada się trzykrotny kontakt z każdym absolwentem. Pierwsza fala następuje krótko po ukończeniu nauki. Dotyczy ona oceny studiów, kompetencji, doświadczeń i perspektywy zatrudnienia. Druga i trzecia fala badania ma miejsce odpowiednio trzy i pięć lat po zakończeniu studiów. Badany jest sposób poszukiwania pracy, dostęp do rynku pracy, charakterystyka pracodawcy i pracy wykonywanej oraz przydatność nabytych na studiach kwalifikacji. Pierwsza próba zebrania danych realizowana jest za pomocą kwestionariusza online. Osoby, które nie wypełniły kwestionariusza proszone są o udzielenie odpowiedzi telefonicznie.

We Francji badanie absolwentów prowadzone jest przez instytucję publiczną podlegającą dwóm ministerstwom. Pierwszą edycję badania przeprowadzono w 1997 roku i objęła ona absolwentów wszystkich (nie tylko wyższych) szkół.

¹⁴ M. Domańska, *Badanie losów zawodowych absolwentów w Wielkiej Brytanii*, w: *Analiza losów zawodowych absolwentów. Narzędzia i metody w krajach UE i Polsce*, red. J. Żyra, <http://www.kariery.pk.edu.pl/1kroki/>, dostęp 29.09.2012.

Tematy dotyczące absolwentów to: sposoby poszukiwania pracy, charakter prac po zakończeniu edukacji oraz rodzaj umowy o pracę. Badanie odbywa się co trzy lata i obejmuje absolwentów, którzy naukę ukończyli przed trzema laty. Dodatkowo, co druga edycja badania (co sześć lat) jest badaniem panelowym zakładającym dodatkowe trzy kontakty: po pięciu, siedmiu i dziesięciu latach po ukończeniu studiów. Próbę przygotowuje się na podstawie danych przekazanych przez uczelnię. Ułatwieniem w weryfikacji adresów jest francuskie prawo umożliwiające weryfikację adresu i numeru telefonu na podstawie nazwiska. Przesyłka pocztowa kierowana do absolwentów zawiera informację o badaniu, kalendarz zawodowy oraz numer telefonu infolinii. Samodzielne wypełnienie kalendarza zawodowego dotyczącego trzech ostatnich lat przygotowuje do rozmowy i ułatwia przeprowadzenie wywiadu. Infolinia pomaga w razie wątpliwości, jednak najważniejszą jej funkcją jest umówienie wywiadu telefonicznego na dogodny dla respondenta termin. Stopa zwrotu wynosi poniżej 20%. Wyniki badania są udostępniane bezpłatnie na stronach internetowych.

W Finlandii za badanie losów absolwentów odpowiada stowarzyszenie Aarresaari, które zrzesza 19 spośród 20 fińskich uniwersytetów. Zrzeszone uniwersytety współfinansują badanie, a ich udział zależny jest od liczby badanych absolwentów. Kwestionariusz wysyłany jest w formie papierowej do wszystkich absolwentów, w przesyłce znajduje się także adres i kod do strony internetowej umożliwiający wypełnienie kwestionariusza online. Stopa zwrotu jest stosunkowo wysoka i wynosi 55–65%. Oprócz ogólnego raportu przygotowywane są raporty indywidualne dla poszczególnych szkół – uczestników.

Najbardziej rozproszone są badania losów absolwentów w Austrii. Badania często mają charakter ad hoc i realizowane są dla poszczególnych szkół, regionów czy też profili uniwersyteckich. Pierwsze kompleksowe badanie dla państwowych szkół wyższych zostało przeprowadzone w 2009 roku przez firmę INCHER – wykonawcę podobnych badań na rynku niemieckim. Analiza ta została zamówiona i opłacona przez Ministerstwo ds. Nauki i Badań. Dotyczyła oceny studiów, poszukiwania pracy, kompetencji zawodowych, przebiegu kariery i mobilności. Badanie przeprowadzono online wysyłając kwestionariusze do ponad dziewięćdziesięciu tysięcy absolwentów z pięciu lat poprzedzających badanie. Średnia stopa zwrotu wyniosła 25%, ale wyraźnie zależy ona od czasu, jaki upłynął od ukończenia studiów, wśród osób kończących naukę pięć lat wcześniej stopa wzrostu wyniosła tylko 8%. Wyniki badań otrzymała uczelnia uczestnicząca w projekcie oraz zamawiające ministerstwo.

Przedstawiając badania losów absolwentów w wybranych krajach europejskich należy także wspomnieć o ponadnarodowym projekcie badawczym REFLEX prowadzonym przez Uniwersytet w Maastricht. W latach 2004–2007

przeprowadzono pierwszą falę badania, objęła ona 15 krajów, próba wyniosła łącznie 35 tysięcy absolwentów¹⁵. W celu jego realizacji wykorzystano tradycyjną pocztę oraz internet, zwrotność wynosiła 20–55%. Kwestionariusz był bardzo długi, w wersji papierowej liczył 15 stron, zawarto w nim niemal sto pytań zamkniętych. Przedmiotem analiz były doświadczenia edukacyjne i zawodowe oraz wymagane i nabyte kompetencje.

Podsumowując należy zauważyć, że w większości krajów badania losów absolwentów są scentralizowane. Koordynują je instytucje współpracujące z poszczególnymi szkołami. Największym problemem wydaje się zwrotność. Warto w tym kontekście zwrócić uwagę na rozwiązania, które stymulują studentów do współpracy, co znakomicie udaje się we Włoszech.

Z pewnością będą się rozwijały także projekty badawcze ponadnarodowe, ale oferując informacje bardzo uniwersalne i o szerokim spektrum, nie mają szans zastąpić analiz szczegółowych, prowadzonych dla poszczególnych szkół i informujących o ich absolwentach.

Badania losów absolwentów – doświadczenia polskie

Stan badań losów absolwentów przed wprowadzeniem zapisów ustawy o szkolnictwie wyższym można określić jako wysoce niewystarczający i dosyć chaotyczny. Mimo, że przydatność informacji o absolwentach była uświadomiona, to jednak badania na ten temat prowadzono sporadycznie i wybiórczo, w ramach indywidualnych inicjatyw poszczególnych uczelni. Doświadczenia tego okresu dobrze opisują raporty projektu Biura Karier i Instytutu Ekonomii, Socjologii i Filozofii Politechniki Krakowskiej¹⁶. W ramach projektu nawiązano kontakt z 46 polskimi uczelniami wyższymi. Efektem tej współpracy były wyniki określające stopień zaawansowania prowadzonych przez polskie szkoły wyższe badań i losów zawodowych absolwentów. Okazało się, że w roku akademickim 2005/2006 ponad 70 proc. badanych uczelni nie prowadziło badań losów absolwentów, chociaż jednocześnie zauważano taką potrzebę i deklarowano gotowość podjęcia takich badań. Jedynie 3 uczelnie prowadziły badania w sposób systematyczny. W tamtym czasie największą popularnością co do

¹⁵ M. Domańska, J. Żyra, *Projekt REFLEX – badania losów absolwentów na skalę europejską*, w: *Analiza losów zawodowych absolwentów. Narzędzia i metody w krajach UE i Polsce*, red. J. Żyra, <http://www.kariery.pk.edu.pl/1kroki/>, dostęp 29.09.2012.

¹⁶ J. Żyra, *Pierwsze kroki na rynku pracy. Badanie losów zawodowych absolwentów Politechniki Krakowskiej, narzędzia badawcze, metodologia i wyniki badania pilotażowego rocznika 2005/06*, Wydawnictwo PK, Kraków 2007.

stosowanych narzędzi badawczych cieszyły się mailing oraz ankieta pocztowa, ale stosowane były także wywiady bezpośrednie, telefoniczne oraz ankiety internetowe. Większość uczelni prowadzących badania losów absolwentów starała się objąć badaniami wszystkich lub przynajmniej połowę swoich absolwentów, ale wiele z nich prowadziło monitoring na próbach rzędu 10–30 proc. Uczelnie biorące udział w projekcie badawczym za główne bariery badania uznały przede wszystkim:

- niską motywację absolwentów do uczestnictwa w tego typu badaniach,
- brak funduszy na tego typu działania,
- kwestie proceduralne związane z Ustawą o ochronie danych osobowych,
- brak wyspecjalizowanej kadry do prowadzenia tego typu badań.

Monitorowanie losów absolwentów jest od lat przedmiotem zainteresowania Głównego Urzędu Statystycznego. Do najważniejszych przedsięwzięć badawczych w tym okresie należy zaliczyć badania „Losy zawodowe absolwentów”¹⁷ oraz „Wejście ludzi młodych na rynek pracy w Polsce w 2009 roku”. Sfera zainteresowań pierwszego z wymienionych badań obejmowała takie obszary jak: kompetencje absolwentów wkraczających na rynek pracy, proces poszukiwania pracy, preferencje zawodowe absolwentów, ścieżka kariery zawodowej absolwentów. W badaniach zastosowano wywiad kwestionariuszowy, obejmujący sześć obszarów tematycznych: wykształcenie (kwalifikacje zawodowe i dodatkowe umiejętności, motywy wyboru szkoły), poszukiwanie pierwszej pracy (ocena szans i trudności związanych z poszukiwaniem pierwszej pracy, metod poszukiwania pracy), oczekiwania wobec pierwszej pracy, przyczyny bierności zawodowej, mobilność zawodowa (zmiany pracy, zawodu, poszukiwanie kolejnej pracy).

Drugie z wymienionych badań stanowiło moduł tematyczny w ramach *Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności*. Jego celem było m.in. monitorowanie postępu w realizacji Europejskiej Strategii Zatrudnienia. Objęto nim ponad 11 tys. osób; dotyczyło takich obszarów tematycznych jak: znaczenie na rynku pracy doświadczenia zawodowego zdobytego w czasie nauki, długość okresu przejściowego między edukacją a pracą, metody poszukiwania pracy, oczekiwania zawodowe, charakterystyka pierwszej pracy, zgodność pierwszej pracy z wykształceniem.

Zgromadzone informacje na temat zakresu i intensywności działań dotyczących monitorowania losów absolwentów prowadzą do wniosku, że – poza nielicznymi wyjątkami – polskie uczelnie nie mają bogatego doświadczenia w tym zakresie. Badania losów absolwentów w większości szkół wyższych zaczęto projektować w momencie, gdy stało się to ustawowym obowiązkiem. Po wej-

¹⁷ Badania miało dwie edycje, obejmujące okres 1989–1994 oraz 1994–1997.

ściu ustawy uczelnie nie wypracowały jednego spójnego systemu badań losów absolwentów¹⁸, do czego przyczynił się również brak obowiązku publikowania metodologii badania. W związku z tym, podejmując działania związane z monitorowaniem losów absolwentów, trudno jest korzystać z doświadczeń innych szkół wyższych. Bardziej przydatna w tym obszarze wydaje się metodologia wypracowana przez Główny Urząd Statystyczny w ramach zaprezentowanych powyżej badań oraz doświadczenia zagraniczne z badania losów absolwentów.

Metodologia i metodyka prowadzenia badań w Uniwersytecie Ekonomicznym w Poznaniu

W Polsce badania losów absolwentów nie są scentralizowane jak to ma miejsce w wielu krajach europejskich, stąd konieczność przygotowywania przez uczelnie autorskich formularzy ankietowych¹⁹. Badanie losów absolwentów na Uniwersytecie Ekonomicznym w Poznaniu przebiega wieloetapowo. Bezpośrednio po ukończeniu studiów absolwenci wypełniają pierwszą ankietę, wyrażając przy okazji zgodę na udział w dalszym badaniu. Drugie badanie odbywa się rok po ukończeniu studiów, kolejne – trzy lata po studiach, następne – po upływie kolejnych dwóch lat, a więc pięć lat po ukończeniu nauki. Dalsze badania będą przeprowadzane systematycznie co pięć lat.

W pierwszym etapie respondenci wypełniają formularz, w którym podają między innymi swój adres e-mail, będący podstawą kontaktu w przyszłości. Wypełnienie tej ankiety jest obowiązkowe, obliuguje do tego konieczność uzyskania pieczętki na karcie obiegowej. Pytania dotyczą takich kwestii, jak: formy aktywności zawodowej podejmowanej w trakcie studiów, oczekiwanej długości okresu do podjęcia pracy, minimalnej płacy akceptowalnej przy podjęciu stałego zatrudnienia. Elementy te pozwolą w przyszłości skonfrontować oczekiwania absolwentów z rzeczywistością. Ponadto zostanie wykształtowany profil absolwenta w zależności od form podejmowanej pracy w okresie studiów. Jako

¹⁸ Pojawiają się jednak propozycje aby wszystkie uczelnie przygotowując swoje opracowania korzystały z jednej bazy danych, np. ZUS. Mogłoby to uwiarygodnić informacje przekazywane przez absolwentów. Proponuje się także wykorzystanie bazy danych PESEL, co w pewnym zakresie zmniejszyłoby bariery związane z ochroną danych osobowych.

¹⁹ W Uniwersytecie Ekonomicznym w Poznaniu istnieją pewne tradycje badania losów absolwentów. Począwszy od lat siedemdziesiątych prowadzone były prace badawcze, realizowane głównie przez studentów w ramach prac magisterskich. Ponadto od roku akademickiego 2001/2002 prowadzone są badania Wojewódzkiego Urzędu Pracy. Mają one jednak charakter przekrojowy i dotyczą głównie statusu zawodowego – odnotowują oficjalny status na rynku pracy (osoba zarejestrowana jako bezrobotna lub nie) absolwentów w podziale na ukończone kierunki kształcenia.

pierwsi formularz wypełniali absolwenci w roku 2011. Ze względu na fakt, iż obrony prac dyplomowych²⁰ przebiegają w zasadzie przez cały rok, to badanie jest procesem ciągłym z nasileniem przypadającym na miesiące czerwiec i lipiec. W bieżącym roku skierowana zostanie prośba do ubiegłorocznych absolwentów o wypełnienie drugiej ankiety. Tym razem badanie odbywać się będzie za pośrednictwem Internetu. Każda osoba, która wyraziła zgodę na udział w badaniu otrzyma wiadomość z linkiem kierującym do formularza znajdującego się na serwerze UEP. Badanie zostało ono przygotowane przy pomocy specjalistycznego narzędzia IBM SPSS Data Collection. Program ten wykorzystuje uzyskaną w pierwszym badaniu bazę danych absolwentów. Każdy link będzie spersonalizowany, co pozwoli przypisać odpowiedzi do konkretnej osoby.

Formularz badania przeprowadzanego rok po studiach składa się z trzech części oraz metryczki. Pierwsza część dotyczy wszystkich absolwentów, część drugą wypełniają tylko osoby niepracujące, a część trzecią – pracujące. Pytania dotyczą m.in. mobilności zawodowej w roku poprzedzającym badanie, ewentualnych przyczyn niepodjęcia pracy, wysokości wynagrodzenia, charakterystyki zajmowanego stanowiska pracy, oceny stopnia przygotowania do wykonywanej pracy, stopnia wykorzystania poszczególnych kompetencji w pracy zawodowej, a także oceny stopnia w jakim kompetencje te zostały nabyte w trakcie studiów na Uniwersytecie Ekonomicznym w Poznaniu. W metryczce umieszczono pytania, które pozwolą ocenić zróżnicowanie absolwentów według takich cech jak stan cywilny, liczba dzieci, ukończone inne studia (np. studia podyplomowe), region miejsca pracy i miejsca zamieszkania, dział gospodarki, wykonywany zawód, wykształcenie rodziców. Pytania zostały skonstruowane w oparciu o merytoryczną znajomość zjawiska, a także przy wykorzystaniu innych podobnych badań. W części z nich wykorzystano kategorie, które pojawiają się we wspomnianych w poprzedniej części artykułu badaniach GUS (m.in. BAEL), w innych z kolei oparto się na katalogu kompetencji, opracowanym na podstawie wzorcowych efektów kształcenia dla obszaru nauk społecznych. Z baz danych uczelni pozyskiwane są ponadto informacje o wydziale i kierunku studiów, które ukończył dany absolwent. Umożliwi to analizę wyników oddzielnie dla różnych jednostek organizacyjnych uczelni.

W okresie od czerwca do grudnia 2011 roku zebrano w pierwszym etapie badania ankiety od ponad 1700 osób, spośród których 1057 ukończyło studia

²⁰ Jako kryterium ukończenia studiów przyjęto w badaniu zakończenie ostatniego semestru. Pieczętka na „obiegówce” wymagana jest do odebrania dyplomu – ankietę wypełniają więc z reguły ci absolwenci, którym zależy na szybkim rozliczeniu z dziekanatem i uzyskaniu odpowiedniego dokumentu.

licencjackie oraz 656 studia magisterskie. Do tych absolwentów w najbliższym czasie zostanie wysłana prośba o udział w drugim etapie badania. Z kolei w czerwcu bieżącego roku do 152 absolwentów z lat 2008–2011²¹ została wysłana prośba o udział w badaniu pilotażowym (dla drugiego etapu). 102 osoby wypełniły formularz online, co daje stopę zwrotu na poziomie 67%. Przeprowadzone badanie miało na celu przede wszystkim ocenę poprawności konstrukcji formularza ankietowego. Oprócz odpowiedzi na poszczególne pytania, respondenci mieli również możliwość wskazania na ewentualne trudności z wypełnieniem ankiety. Analiza uzyskanych rezultatów pozwoliła na sformułowanie cennych wniosków. Zweryfikowano m.in. liczbę opcji w niektórych pytaniach, zwłaszcza dotyczących wynagrodzenia czy liczby miejsc pracy w ciągu ostatniego roku.

Ze względu na brak możliwości wyegzekwowania wypełnienia ankiety nie oczekuje się pełnej zwrotności. Trudno jednoznacznie wskazać, jaki odsetek respondentów pozytywnie odpowie na prośbę o udział w badaniu. Z tego względu opracowany formularz ankietowy jest stosunkowo krótki. Badanie pilotażowe wykazało, że przeciętny czas wypełnienia ankiety (mierzony przy użyciu mediany) wyniósł 11 minut.

Podsumowanie

Wynikające z ustawy obowiązki uczelni wyższych w zakresie monitorowania losów absolwentów nie stanowią wystarczającego bodźca do stworzenia jednolitej w skali kraju metodologii i metodyki takiego badania. Jednolity system monitorowania losów absolwentów przyniósłby dużo korzyści. W sferze poznawczej pozwoliłby na porównywanie wyników między uczelniami, w sferze praktycznej – wspierałby decyzje edukacyjne osób planujących studia wyższe. Dostarczałby również informacji istotnych dla efektywności działań z zakresu polityki edukacyjnej, zatrudnienia i rynku pracy. Jak pokazują doświadczenia państw zachodnioeuropejskich centralny system monitorowania losów absolwentów nie musi być narzucony odgórnie, a może powstać w efekcie wzrostu popularności badań o mniejszym zasięgu zapoczątkowanych przez jeden lub kilka ośrodków. Z tego punktu widzenia wysoce pożądanym jest przepływ informacji o doświadczeniach poszczególnych uczelni z prowadzenia monitorowania losów absolwentów.

²¹ W pilotażu miały wziąć udział inne osoby niż te, które podejną do właściwego badania, stąd przewaga absolwentów, którzy ukończyli studia co najmniej 2 lata temu.

Bibliografia

- Education at a Glance 2010. OECD indicators*, <http://browse.oecdbookshop.org/oecd/pdfs/free/9610071e.pdf>
- Breen R., *Explaining Cross-national Variation in Youth Unemployment: Market and Institutional Factors*, "European Sociological Review" 2005, vol. 21, nr 2, s. 125–134.
- Domańska M., *Badanie losów zawodowych absolwentów w Wielkiej Brytanii*, w: *Analiza losów zawodowych absolwentów. Narzędzia i metody w krajach UE i Polsce*, red. J. Żyra, <http://www.kariery.pk.edu.pl/1kroki/>, dostęp 29.09.2012).
- Domańska M., Żyra J., *Projekt REFLEX – badania losów absolwentów na skalę europejską*, w: *Analiza losów zawodowych absolwentów. Narzędzia i metody w krajach UE i Polsce*, red. J. Żyra, <http://www.kariery.pk.edu.pl/1kroki/>, dostęp 29.09.2012.
- „Monitorowanie losów zawodowych absolwentów szkół wyższych – rozwiązania stosowane w wybranych krajach europejskich”, Ekspertyza współfinansowana ze środków UE w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego, http://www.nauka.gov.pl/fileadmin/user_upload/Finansowanie/fundusze_europejskie/PO_KL/KRK/Ekspertyzy/20110222_EKSPERTYZA_Sedlak__Sedlak.pdf.
- Monitorowanie losów absolwentów uczelni wyższych z wykorzystaniem danych administracyjnych Zakładu Ubezpieczeń Społecznych*, Instytut Badań Edukacyjnych, 2012. <http://eduentuzjasci.pl/pl/badania/110-badanie/205-monitorowanie-losow-absolwentow-uczelni-wyzszych.html?showall=&start=3>.
- Pierwsze kroki na rynku pracy. Międzynarodowe badanie studentów i absolwentów*. Raport Deloitte i Katedry Rozwoju Kapitału Ludzkiego Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, 2011, dostęp 29.09.2012. http://www.deloitte.com/assets/Dcom-Poland/Local%20Assets/Documents/Raporty,%20badania,%20rankingi/pl_PierwszeKrokiNaRynkuPracy2011.pdf
- Raport z badań II edycji projektu Uczelnia Przyjazna Pracodawcom*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, 2012, dostęp 29.09.2012. http://www.uczelniaprzyjaznapracodawcom.pl/wp-content/uploads/2012/02/Raport_UPP_2011.pdf.
- Ryan P., *The School-to-Work Transition: A Cross-National Perspective*, "Journal of Economic Literature" 2001, vol. 39.
- Scherer S., *Patterns of Labour Market Entry – Long Wait or Career Instability? An Empirical Comparison of Italy, Great Britain and West Germany*, "European Sociological Review" 2005, vol. 21, nr 5.
- Schupp J., Buechtemann C., Soloff D., *Roads to Work: School-to-Work Transition Patterns in Germany and the United States*, "Industrial Relations Journal" 1993, vol. 24, nr 2.
- Wejście ludzi młodych na rynek pracy w Polsce w 2009 r.*, Informacje i opracowania statystyczne, Główny Urząd Statystyczny, 2010, dostęp 29.09.2012 http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/pw_wejscie_ludzi_mlodych_na_ryn_prac_2009.pdf.

Wolbers M., *Patterns of Labour Market Entry: A Comparative Perspective on School-to-Work Transitions in 11 European Countries*, "Acta Sociologica" 2007, vol. 50, nr 3.

Żyra J., *Pierwsze kroki na rynku pracy. Badanie losów zawodowych absolwentów Politechniki Krakowskiej, narzędzia badawcze, metodologia i wyniki badania pilotażowego rocznika 2005/06*, Wydawnictwo PK, Kraków 2007.

Summary

Investigation of Labour Market Performance of University Graduates. Outline of Research Methods and Methodology at Poznan University of Economics

The paper presents the literature review on the research methods and methodology for investigating the labour market performance of graduates. It also outlines the characteristics of so called school-to-work transition process which concerns most of the graduates entering the labour market. The particularity of the economic activity in this period should be taken into account in designing systems investigating the labour market performance of graduates. Based on this the paper outlines the way such a survey is organised at the Poznan University of Economics.

Keywords: higher education, labour market performance of graduates.

Резюме

Мониторирование судеб выпускников. Очерк методологии и методики исследования, проведенного в Экономическом университете в Познани

В статье представлен обзор польского и зарубежного опыта изучения судеб выпускников. Дана также характеристика переходного периода от учебы к работе, в котором находятся выпускники, выходящие на рынок труда. По мнению авторов, специфика экономической активности в этот период должна учитываться при проектировании систем мониторинга судеб выпускников. На этом фоне

представлен очерк методики и методологи мониторинга судебных выпускников в Экономическом университете в Познани.

Ключевые слова: система высшего образования, изучение судебных выпускников.

Dr Sylwester Białowąs

Pracownik Katedry Badań Rynku i Usług Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. Jego podstawowe obszary zainteresowań to metodologia badań rynku oraz zachowania konsumentów na rynkach finansowych. Członek zespołu przygotowującego badania losów absolwentów UEP.

Dr Dominik Buttler

Adiunkt w Katedrze Pracy i Polityki Społecznej Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. Specjalizuje się w ekonomii edukacji, ekonomii rynku pracy i ekonomii dobroczynności. Jest członkiem zespołu odpowiedzialnego za badania losów absolwentów UEP.

Dr Tomasz Klimanek

Od 1995 r. jest pracownikiem Katedry Statystyki Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. Od 2009 r. pełni także obowiązki zastępcy dyrektora Urzędu Statystycznego w Poznaniu. Specjalizuje się w zagadnieniach związanych ze statystyką małych obszarów, modelowaniem wielopoziomowym oraz wykorzystaniem informacji geoprzestrzennej w estymacji pośredniej. Członek wielu zespołów projektowych w grantach realizowanych w Polsce (Badanie ukrytego potencjału lokalnego rynku pracy Monitorowanie Plus, Kadry dla Gospodarki), jak i w ramach współpracy międzynarodowej (projekty: EURAREA – Enhancing Small Area Estimation Techniques to Meet European Needs, MEETS – Modernisation of European Enterprise and Trade Statistics, ESSnet on Small Area Estimation, ESSnet on Data Integration).

Dr Krzysztof Szwarc

Adiunkt w Katedrze Statystyki i Demografii Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. Główne obszary badawcze to: demografia, poziom życia ludności. Od 2003 roku pełni funkcję Opiekuna Studenckiego Koła Naukowego Młodych Statystyków i Demografów.